

3046 гектарда, Сурхондарё вилоятининг Шеробод туманида 3375 гектарда, Фароб райониغا чегарадош Бухоро вилоятининг Олот туманида 4943 гектар майдонда зарарли чигирткаларга қарши ишловлар ўтказилди.

Тожикистоннинг Хатлон обла-
ласти Шахритуз райони билан
чегарадош Сурхондарё вилоя-
тининг Қумқўрғон туманида 9766
гектарда, Жарқўрғон туманида
1580 гектарда, Термиз туманида
3575 гектарда, Рудакий райони-
га чегарадош Узун туманида 5475
гектарда, Сўғд областининг
Зафаробод ва Истафшон
районларига чегарадош Жиззах
вилоятининг Янгиобод туманида
13709 гектарда, Сўғд области-
нинг Матчоҳ райони-га чегарадош
бўлган Бекобод туманида 1250
гектарда, Бўка туманида 960 гектарда,
Ашт райони-га чегарадош Наманган
вилоятининг Поп туманида 998 гектар
майдонда зарарли чигирткаларга қарши
ишловлар ўтказилди.

Қозоғистоннинг Жанубий Қозоғистон
области Сариеғоч ва Қозигурт район-
ларига чегарадош Тошкент вилояти-
нинг Зангиота туманида 448 гектарда,
Янгийўл туманида 556 гектарда, Чиноз

тманида 575 гектарда, Қибрай тумани-
да 2755 гектарда, Бўстонлиқ туманида
2362 гектарда, Жеттисой райони-га че-
гарадош Жиззах вилоятининг Мирзачўл
туманида 2104 гектар майдонда за-

рарли чигирткаларга қарши ишловлар
ўтказилди.

Қирғизистоннинг Боткен области
Кадамжой райони-га чегарадош Фарғона
вилоятининг Фарғона туманида 1292
гектарда, Жалолобод области
Олабуқа райони билан чегара-
дош Наманган вилоятининг
Чортоқ туманида 308 гектарда,
Чуст туманида 257 гектар май-
донда зарарли чигирткалар-
га қарши кимёвий ишловлар
ўтказилди.

Қорақалпоғистон Республи-
каси ва барча вилоятларида
ҳамда қўшни давлатлар билан
чегарадош ҳудудларда зарарли
чигирткаларни пайдо бўлиши ва
тарқалиши бўйича кузатув ишла-
ри йўлга қўйилган, жойлардаги
вазият назоратга олинган.

Р.ОЧИЛОВ,
“Ўзагрокимёхимоя” АЖ ўринбосари,
Ф.ГАППАРОВ,
ЎзЎХҚИТИ лаборатория мудири,
к.х.ф.д., профессор.

УЎТ: 632: 632.934

ЎҚИНГ, ҚўЛААБ КўРИНГ

МИҚДОР МУҲИММИ, СИФАТ?

Президентимиз таъкидлагани-
дек, яқинда пахта ва ғалла
бўйича давлат буютмаси бекор
қилинади. Бу қандай натижа беради?
Шу ҳақида фикр билдирайлик. Агар
кечагина фермер режасини бажариш
учун даладаги пахта ҳосилини куз
яқунига қадар зарар кўрса ҳам (3-4-
навларга бўлса-да) териб топширишга
мажбур қилинган бўлса, энди у бу
аҳмоқхона ишдан воз кечади. Зарарга
ишлашни бас қилиб, сифатсиз ва да-
ромад келтирмайдиган пахта хом ашё-
сидан воз кечади, биринчи теримдаёқ
шартномани удалашга интилади.

Ф.Тешаев ва бошқаларнинг фи-
крига кўра, ўтган йил Тошкент ва
Сурхондарё вилоятларида дефолиа-
ция ўтказилган “Наманган-77” пахта
навидан биринчи теримнинг ўзидаёқ,
мос равишда: 93-91% ва 89-91% пахта
териб олинган. Демак глобал иқлим
ўзгариши натижасида ҳаво ҳарорати
ортиб бормоқда ва бу ғўзанинг эти-
лишини тезлаштирган, қолаверса,
борган сари эртароқ этиладиган ғўза
навлари экилмоқда. Шунингдек сув
танқислиги ғўзани маълум даража
стресс ҳолатига тушириб, ҳосилни
тезроқ этилишига мажбур қилапти.

Энди, кузги буғдойни ғўза экилган
пайкалларга сепиб ўстириш усу-
ли ҳақида гаплашсак. Унинг пайдо
бўлишига ғалла мустақиллигига эри-
шиш ҳаракати сабабчи бўлган. Кузги
буғдойни катта майдонларга экиш
талаб этилгани туфайли шу усул жо-
рий қилинган эди. Усулнинг қайси бир
томонлари яхши бўлиб кўрингани учун,
уни “истиқболли” деб ҳисоблаганлар
ҳам бор (И.Эрназаров, 2004). Афсуски
бу фикрга қўшилиб бўлмайди.

1. Хурматли профессор И. Эр-
назаровнинг фикрига кўра, ғўза орасига
буғдой экиш усули (ҒОБЭУ) тупроқ
унмдорлигини оширар эмиш. Шун-
даймикан? Деҳқонларимизда эски-
дан қолган худум бор: “Ер ҳайдасанг
куз ҳайда, ҳайдамасанг минг ҳайда”.
Қишлоқ хўжалик институтида (универ-
ситетда) ўқиган йилларимизда кузги
шудгор барча муваффақиятлар гарови
сифатида ўқтирилар эди. Нима учун
энди тескариси бўлиб қолди?

2. Ғўзапоя мавжуд далага қушлар
қўнмас эмиш. Бўлмаган гап. Ғўзапоя
орасига уруғлик донни сепиш уруғнинг
анчагина қисмини қушларга ем
бўлишига олиб келмоқда.

3. Буғдой ўсимлиги ётиб қолмас

Аннотация: принято
дальновидное решение о снятие
госзаказов на производство хлопко-
сырца и пшеницы в течение
ближайших лет. Автор считает,
что за этим должно последовать
и другое решение, безусловно
имеющее народно-хозяйственное
и постановочное значение в
деле повышения экономической
эффективности производства этих
урожаев, а также защиты растений.
Необходимо отказаться от заготовки
низкосортного урожая хлопко-
сырца, а также технологии посева
озимой пшеницы в междурядья
хлопчатника, отказываться при
этом от зяблевой пахоты.

Ключевые слова: защита
растений, вредители, хлопковая
совка, промежуточные посевы,
эффективность.

эмиш. Биринчидан, буғдойни ётадиган
бўлиши келаси йилнинг май ойларида
содир бўлади, иккинчидан, дала унга-
ча ғўзапоядан бўшатилади-ку?

4. Бу технологиядан экилган буғдой
ўсимлиги занг билан касалланмас
эмиш. Бу ҳам афсона.

Ҳақиқатда ғўзапоялар орасига дон экиш натижасида нималар содир бўлиши мумкин? Мулоҳаза қилиб кўрайлик.

1. Одатда, октябрь ойида, 2 та терим ўтказилган пахтазор ғалла экишга тайёрланади. Бунинг учун экиладиган майдон қисман махсус культиватор ёрдамида юмшатилиб, эгатлар текисланади (1-расмга қаранг). Бу пайтда нохуш нарсанинг бири кузатилади, яъни ажриқ ва ғумай илдизлари механизмга илашиб, дала бўйича тарқалади (2-расмга қаранг).

1-расм. Кузда ғўза орасига ғалла экиш:

1. Қатор орасини юмшатиш.
2. “Қўлбола” усулида ғаллани сепиш.
3. Уруғни кўкартириб олиш учун куйилган сув натижасида ғўзанинг қайта кўкариши.
4. Ғўзапояни даладан йиғиштириб олиш.

2-расм. Ғўза қатор орасига буғдой экиш технологияси оқибатида бегона ўтларнинг кўпайиб кетиши.

1. Ажриқ ва ғумай илдизларининг дала четидан ичкарига қараб силжиши;
2. Ёввойи сули каби бегона ўтларнинг тобора кўпайиб кетиши.

2. Буғдойни кўкартириб олиш учун енгил сув қуйилади. Оқибатда, дефолиация ўтказилган ғўза қайтадан кўкара бошлайди; янги баргларида полиз шираси пайдо бўлиб, янги очилган пахта толаларини касаллантиради (“қора шира”).

3. Қиш ойларида одамлар ғалла майсаларини пайҳон қилиб даладаги ғўзапояларни ўриб олишади ва уйига ташийди (1-расмга қаранг). Бу жараён буғдой учун зарарсиз ўтмайди, албатта.

4. Йиғиштирилган ғўзапоя илдизлари (90-95%) далада қолиб кетади. Бу эса, ғўзанинг ашаддий вилт касаллигига қарши курашга мўлжалланган барча тавсияларга зиддир (Справочник, 1963). Бу справочникнинг 43-44 бетларида, институтнинг “вилт” бўлими тадқиқотлари таянган ҳолда, куйидаги иборалар ёзилган.

“Ғўзапоялар даладан йиғиштирилмай шудгор қилинганда, илдизларда қолиб кетган микросклероцилар (вилт) тупроққа тушиб, уни зарарлайди”. “Тупроқни чуқур шудгор қилиб, яҳоб беришни вақтида ўтказиш зарур”. “Вилт билан зарарланган далаларни кеч кузда сугоришга йўл қўймаслик керак”.

5. Ғўза ва ғалланинг деярлик барча сўрувчи ва кемирувчи зараркунандалари яшаган жойида, ўсимлик қолдиқлари ва унинг остида ёки тупроқда, мослашган ҳаётий шаклларида қишлаб қолади (3-расмга қаранг). Бу деганики, шудгор қилинмаган ерда улар бемалол қишлаб чиқиб ҳаётини янада кучлироқ давом эттиради. Масалан, ғўза тунлами.

3-расм. Шудгор қилинмаган ерда ғалланинг асосий зараркунандалари муваффақиятли қишлаб чиқади:

1. Зарарли ҳасва.
2. Шилимшиқ курт.
3. Ширанинг ҳар хил турлари.
4. Маккажўхори поя парвонаси.
5. Ғўза тунлами (кўсак қурти).

Таниқли олим Владимир Владимирович Яхонтов “Экология насекомых” деган монографиясида (1969) шундай ёзган: “Деҳқончиликда шундай ҳашаротлар учрайдики, уларнинг зарарини юқори агротехника ёрдамида осонгина йўқ қилса бўлади: мисол учун, кўсак қурти...”

Гап шундаки, ғўза тунлами қуртлик даврида ўртача ҳаво ҳарорати 25°C дан пасайганидан кейин (август-сентябр) қишлашга тайёргарлик кўриб, 5-15 см тупроққа кириб, ғумбакка айланади ва диапауза ҳолатида қишлаб чиқади. Баҳорда ғумбакдан пайдо бўлган капалак ташқарига учиб чиқиши учун тепага йўлакча қолдиради. Кузда ўтказилган шудгор оқибатида бу йўлакчалар бузилади, механик зарба ейди, қушлар чўқиб кетади, натижада ҳашаротнинг асосий қисми қирилиб кетади. Устозимиз шуни назарда тутиб ёзганлар.

Ғўза тунламининг зарари илгари буғдойда кузатилмаган. Ғалла бошоқларида кўпроқ бошқа тунлам – ғалла тунлами (*Aranea anceps* Schiff.) учрайди ва бу зараркунанда бизда учрамайди, балки Қозоғистон ва Россия ўлкасида офат ҳисобланади.

Яқин йиллардан бери, ғўза тунламининг қуртларини буғдой бошоқларида учратадиган бўлди (3-нчи расмга қаранг). Айниқса ўтган 2018 ва 2019 йиллари Боғдод туман хўжаликларида июн ойининг бошларида буғдойнинг 5-12% бошоқлари FT қуртлари билан зарарланганлиги аниқланди. Бундай ҳолат Россиянинг Ставрополь ўлкасида ҳам кузатилмоқда (Черкашин и др., 2019). Ҳатто тунлам зарари шунчалик юқори бўлганки, Ставрополдаги горох ва кузги

буғдойнинг ҳосилдорлигини ярмигача камайтириб юборган.

Хулоса шуки, эндиликда фермер пахта шартномасини биринчи теримдаёқ бажариб ерни октябрга қолдирмай ғўзапоядан бўшатса, унга талаб даражасида агротехник ишлов бериб, сеялкалар ёрдамида уруғ экиб, деҳқончилик қилса, юқорида биз санаб ўтган муаммоларга дуч келмай галла ҳосилдорлигини ўтган йилларга нисбатан 15-20% га оширса бўлади.

Ш.Т.ХЎЖАЕВ,
қ.х.ф.д., профессор,
ЎзЎХҚИТИ лаб. мудири,
А.А.УРАЗБАЕВ,
“Ўздавқарантин” инспекцияси
Хоразм вилоят ҳудудий бўлими бошлиғи,
Д.Ш.НУРМУХАМЕДОВА,
ТошДАУ кафедра ассисенти.

АДАБИЁТЛАР:

1. Тешаев Ф., Баҳромов А., Аллазаров С., Абдурахмонов У. “Янги “ФанДЕФ” ва “УзДЕВ-К” дефолиантлари билан ғўза барглари сунъий тўктиришнинг самарадорлиги.” //“Агро Илм” журнали. – 2020. - №1. – Б. 52-53.
2. Хўжаев Ш.Т. “Ҳақиқатда ҳам истиқболлими?” //“Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги” журнали. – 2004. - №12. – Б.23.
3. Очилов Р.О., Хўжаев Ш.Т., Хақимов А. “Пахта толаси елимланишининг сабаблари ва унинг олдини олишга доир тавсиялар.” /Давлат кимё комиссияси, ЎзЎХҚИТИ. – Тошкент, 2005. – 8 б.
4. Эрназаров И. “Ғўза орасида бошоқли дон етиштириш.” //“Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги” журнали. – 2004. - №10. – Б. 16.
5. Черкашин В.Н., Черкашин Г.В., Коломыцева В.А. “Хлопковая совка добралась до озимой пшеницы.” //Ж. “Защита и карантин растений.” – Москва, 2019. - №12. – С. 33-34.
6. Справочник. “Ғўза, маккажўхори, дуккали ўсимликлар зараркундаларига ва касалликларига қарши кураш. – Тошкент: “Ўздавнишр.” 1963. – Б. 41-44.
7. Хўжаев Ш.Т. “Нима учун кўсак қурти камаймаяпти?” //Пахтачиликдаги долзарб масалалар. Илмий-амалий конф. маърузалари.” – Тошкент: УзПИТИ, 2009. – Б. 292-294.
8. Яхонтов В.В. “Экология насекомых.” Москва: “Высшая школа.” 1969. – 487 с.

УЎТ: 595.79.7.937+632.95

ТАДҚИҚОТ

ИССИҚХОНА СЎРУВЧИ ЗАРАКУНДАЛАРИ МИҚДОРINI БОШҚАРИШДА ЭНТОМОФАГЛАРНИНГ ЎРНИ

Аннотация: мақолада иссиқхона экинларида катта иқтисодий зарар келтирувчи сўрувчи зараркундалар миқдорини бошқаришда энтомофаглардан фойдаланиш ва уларнинг самарадорлигини аниқлаш бўйича тадқиқот натижалари келтирилган. Унга кўра, сўрувчи зараркундалардан ўргимчаккана, иссиқхона оққаноти, ўсимлик битлари турлари аниқланган. Ўргимчаккана миқдорини бошқаришда олтинқўз 1:10 нисбатда (энтомофаг: фитофаг) қўлланилганда 14-кунда 87,2% гача биологик самарадорликни намоён қилган. 1:20-1:30 нисбатларда биологик самарадорлик нисбатан паст бўлган. Иссиқхона шароитида йиртқич галлица афидимизани ўсимлик битларига қарши 1:2, 1:5 ва 1:10 нисбатларда қўллаганда, биологик самарадорликнинг энг юқори кўрсаткичи 1:2 нисбатда қўлланилган вариантда аниқланиб, бу вариантда кўрсаткич 47.2 – 80.1% ни ташкил этган.

Калит сўзлар: иссиқхона, зараркунда, энтомофаг, ўсимлик бити, ўргимчаккана, оққаноти, биологик самарадорлик, натижа.

Иссиқхона шароитида етиштириладиган қишлоқ хўжалик экинлари бир қатор касалликлар ва зараркундалар билан зарарланиб, уларнинг товарлик сифати ҳамда ҳосилдорлиги пасаяди. ФАО таркибидаги The International Plant Protection Convention (IPPC) Котибиятининг маълумотида кўра, ўсимликларни зараркундалари ва касалликлари туфайли йилига 20-40% қишлоқ хўжалик экинлари ҳосили йўқотилади.

Сўрувчи зараркундалар ўсимлик ширасини сўриб, уни ривожланишдан ортда қолдиради ва ҳосилдорликни пасайтириб, сифатини бузади. Ўсимликларда ҳар хил юқумли касалликлар (айниқса вирусли) тарқалишига сабабчи бўлади. Айрим ҳашаротларнинг ширали чиқиндилари (ўсимлик битлари ва оққанот) ўсимликни барги ва бошқа қисмларни ифлослантириши туфайли сапрофит замбуруғларнинг ривожланиши учун қулай муҳит яратиб, фотосинтез жараёнини издан чиқаради (Сулаймонов, 2010).

Бугунги кунда иссиқхоналардаги сабзавот экинларида сўрувчи зараркундалар таъсирида помидорда

ҳосилдорлиги 40-50 фоизга, айрим иссиқхоналарда эса 60-70% гача ҳосил нобуд бўлмоқда. Очiq шароитдаги итузумдош ўсимликларда учрайдиган зараркундаларга қарши уйғунлашган кураш тизими ишлаб чиқилган, аммо иссиқхона шароити учун эса уйғунлашган кураш тизими тўлиқ ишлаб чиқилмаган (Рашидов, 1985; 2000).

Республикамызда иссиқхона шароитида биологик воситаларни қўллаш бўйича илмий-тадқиқот ишлари деярли олиб борилмаган. Олиб борилган бўлса ҳам ўтган асрнинг 80-йилларида (Адашкевич, 1988) бир нечта зараркундалар бўйича ўтказилган ҳолос [4; 7; 8; 11; 15].

Хавфли зараркунда бўлган оддий ўргимчакканага (*Tetranychus urticae* Koch) қарши ҳозирги пайтда агротехник, кимёвий ва биологик усуллардан иборат комплекс кураш чоралари тавсия этилган. Бироқ, ўргимчакканани кимёвий воситаларга чидамлилиги йил сайин ортиб бормоқда. Кимёвий курашда препаратларни қўллаш меъёрларни ошириб бориш эса фойдали жонзотларни қирилишига, атроф-